

Dragutin Raguž

JESU LI DA, GDJE I KAKO RELATIVNI VEZNICI?

Ovdje će biti govora o posebnom tipu izričnih rečenica, u kojima veznici *da*, *gdje* i *kako* izgledaju i kao odnosni veznici, pa čak i kao načinski i mjesni ujedno (*kako* i *gdje*). O njima je u dosadašnjoj literaturi bilo različitih gledišta, ali sva se slažu u osnovnom: da su to i odnosne rečenice. Posumnjali smo u to, pa ćemo te sumnje pokušati ovdje formulirati.

1. Poznavaočima hrvatske gramatike i gramatičke literature postavljeni će naslov, nadamo se, sugerirati točno određen problem, poznat već iz lingvističke literature. Još je T. Maretić (*Veznici*, §§ 136. i 137) držao te veznike i relativnima (ali u *Gramatici* više o tome ne govori). O njima je ipak prvi zapaženije pisao M. Stevanović (Naš jezik, 1939, str. 202–210), a potom i Z. Derossi (Jezik, 1966–67, str. 7–15), te P. A. Dmitriev (JF 29, sv. 1–2). Napomena je o tome bilo i na drugim mjestima (npr. Lalević, Florschütz itd.), ali poslije Dmitrieva o tome više nije bilo ozbiljnih rasprava¹. Tako ni u posljednjem i dosad najobuhvatnijem i najsustavnijem opisu hrvatske sintakse (R. Katičića) o tome nema ništa. Evo o kakvim se primjerima radi:

Ugleda *trup gdi* leži. (M. Marulić; *ARJ*)

Silna upazih *Vučistraha*
gdje put uprav mene grede. (J. Palmotić; *ARJ*)

Oto ti *sinak tvoj*
u vodi *gdi* gazi. (M. Držić; *ARJ*)

Poslije ćeš sresti drugoga
čovjeka gdje nosi šarana.

¹ Kad sam ovaj članak završio, do ruke mi je došao članak M. Kovačevića, objavljen u *Književnom jeziku* (u Sarajevu; v. u Bibliografiji na kraju). Iako je to bio velik propust pri pisanju ovoga članka, ipak ničim nije doveden u pitanje razlog da ga napišem, niti je u njemu naknadno trebalo što mijenjati. U tom članku Kovačević se slaže sa svim bitnim konstatacijama M. Stevanovića i P. A. Dmitrieva o tom tipu rečenica, dodajući svoja zapažanja o stilističkoj vrijednosti različitih tipova (varijanata) tih rečenica. Sve, dakle, što je rečeno u ovome članku o stajalištima spomenute dvojice lingvista jednako se odnosi i na Kovačevićeva stajališta.

Našiel je jednu *čmelu gde* se je plakala.
Vidite li one *nesretnice đe* otrova svojega djevera.

(Posljednja su tri primjera iz Maretićevijeh *Veznika*).

Na takvu *ženu* nameril se je
da je mogla svakoga vurčiti. (Valjavec; *ARJ*)

Tko je *taj da* se ne bi privario. (M. Držić; *ARJ*)

Tamburlinac gleda kroz prozorčić *more*
kako juri pored prozora. (R. Marinković, *Tri drame* 13)

Eno *ga* sada u planini *gdje* leži. (I. Andrić, *Rječnik MH*)

Čujem, znate, *papuče Matijine kako* idu
gore u moju sobu pak znam da će sad ući
u sobu i da će otvoriti škure. (R. Marinković, *Ruke*, 169–170)

2. U spomenutom članku Z. Derossi razmatra neka pitanje koja prelaze okvir ove naše teme, a samo jednim dijelom dotiče i ovo pitanje, ali jednom bitnom napomenom, o kojoj će poslije biti više riječi. To je, međutim, pitanje jedini predmet i Stevanovićeve i Dmitrijevljeva članka. Da bismo jasno razgraničili predmet ove rasprave od ostalih pitanja iz područja odnosnih rečenica, treba nam reći nekoliko napomena o odnosnim rečenicama uopće.

Iako su nam one gramatičkom tradicijom i školskom praksom usađene u svijest kao odnosne rečenice, koje se uvode nekom od odnosnih zamjениčkih riječi i koje tako određuju imensku riječ, opet se o njima vode zasebne i stalne rasprave. S time u vezi pitanje je što je sve zamjениčka riječ. Jer to su svakako i prilozii (*gdje, kad, kako* i sl.), kojima se uvode vremenske, mjesne i načinske rečenice. Koliko su i one relativne ako su uvedene relativnom riječi? Zašto to ne bi bile? Njih je npr. A. Musić bez ikakva posebnoga objašnjenja uzimao za relativne (v. Rad JA 138, 1–77). Neke samo od njih M. Stevanović drži za relativne; samo kad određuju imensku riječ, odnosno kad za antecedent imaju imensku riječ sa značenjem vremena, mjesta ili načina (npr. *Sreli su ga u kavani, gdje su ga zatekli s nekim u razgovoru*). Ali one bez antecedenta u imenskoj riječi ne drži za relativne (npr. *Došli su kad su svi već pozaspali*). U raspravi o rečenicama s konjunkcijom *da* u hrvatskom jeziku (Rad JA 142) A. Musić u zaključku (str. 118–119) ovako piše:

“4. Rečenica s *da* objašnjuje svagda neki demonstrativ koji dolazi u glavnoj rečenici; konjektivna: tako, takav, finalna: za to, eksplikativna: to (u različitim padežima) ili taj: (kao atribut imenice u padežu imenice), hipotetička (koncesivna, željna): to ili taj (to vrijeme, ta zgoda itd.). Po tom je svaka (subordinativna) rečenica s *da* u neku ruku eksplikativna, a *da* eksplika-

tivna konjunkcija, ali ja sam to ime upotrijebio samo za jednu kategoriju rečenica s *da* koja nema drugoga osobitoga imena.

5. Budući da se svako (subordinativno) *da* proteže na neki demonstrativ u glavnoj rečenici, dobivaju rečenice s *da* karakter relativnih rečenica.”

Naravno, Musić ne kaže da su to i relativne rečenice, nego samo da imaju karakter relativnih rečenica. Ali, u njima je relativnost pretpostavljena na temelju ili izričitog ili pretpostavljenog *to*, a ne na temelju relativne riječi koja uvodi zavisnu rečenicu. Relativnima ipak treba držati onakve rečenice kakve A. Musić opisuje u svojoj raspravi o relativnim rečenicama (Rad JA 138), dakle rečenice koje imaju zavisan status i koje su uvedene nekim od relativna (relativnih riječi), bilo zamjenicom, bilo prilogom, pa bile one hipotetičke (Musićeve), bile konkretne. Jednako će po tom biti relativne:

Kad dođe, neka mi se javi.

kao i:

Tko dođe, neka mi se javi.

Time nikako vremenski karakter (status) npr. nije u suprotnosti s relativnim statusom tih rečenica. To nisu karakteri iste razine. Koji bi onda karakter tradicionalnih relativnih (kao odredaba imenske riječi) odgovarao statusu vremenskih, mjesnih ili načinskih? To će biti samo ono što te zamjeničke riječi znače:

<i>što, tko</i>	– identitet	<i>kad</i>	– vrijeme
<i>koji</i>	– selektivnost	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{gdje} \\ \textit{kamo} \\ \textit{kuda} \end{array} \right\}$	– mjesto
<i>čiji</i>	– pripadnost		
$\left\{ \begin{array}{l} \textit{kakav} \\ \textit{kolik} \end{array} \right\}$	– kvaliteta		
		<i>koliko</i>	– brojnost

Posve je druga stvar što se u klasifikacijama rečenica sve atributivne relativne rečenice uzimaju zajedno, bez izdvajanja iz njih npr. atributivnih kvalifikacijskih, identifikacijskih, selektivnih, posesivnih itd. Jer ako se pridjevi (koji također služe kao odredbe, kao i relativne rečenice) definiraju kao: “od čega je što, čije što, kakvo je što”, zašto tako ne bi bilo i za relativne rečenice kad one služe tome istome? Ono što je osobito važno za relativne rečenice, jednako kao i za pridjeve, jest njihova selektivna narav, odnosno restriktivnost. O opoziciji restriktivnih i apozitivnih (odredbenih – apozitivnih) relativnih rečenica napisana je već nepregledna literatura, a činjenica je da su i jedne i druge odredbene, i jedne i druge restriktivne, samo je jedna obavezna odredba, druga nije, dok o drugim značenjima rečenica, paralelnima onima u pridjeva, gotovo ništa. Tek kada bi se napravila takva klasifikacija rečenica, onda bi ta skupina atributivnih relativnih rečenica bila oštro odijeljena od adverbijalnih relativnih rečenica. Dakle i onda kada relativni za antecedent imaju imensku riječ ili neki nominalni izraz ili

kad nema takva antecedenta, nego samo pretpostavljeni ili izričiti odgovarajući demonstrativni antecedent (*onaj tko/koji dođe; onda kad dođe; tamo kamo dođe; onako kao dođe*) riječ je o relativnim rečenicama. Ovim što smo rekli ne predlažemo ništa protiv zasebnosti, zasebnoga mjesta u klasifikaciji mjesnih, vremenskih i načinskih rečenica, nego im samo pokušavamo naći odgovarajuću razinu među različitim tipovima atributnih relativnih rečenica, a, s druge strane, odrediti najširi opseg svim relativnim rečenicama². Time što smo rekli za načinsku ili vremensku rečenicu — da spadaju u širi krug relativnih rečenica — ništa dakle nije rečeno protiv njihova vremenskoga ili načinskog značenja, a kad se inzistira na tome, onda treba jasno, radi paralelizma, razgraničiti i različite tipove čistih (u tradicionalnom značenju) relativnih rečenica. Ovdje dalje neće biti govora o međusobnom razgraničenju različitih tipova atributnih relativnih rečenica, nego samo o ovome: vidjeti spada li tip rečenica sa spomenutim veznici-
cima u odnosne, a onda s time u vezi progovoriti i o tipu rečenica koje se ni na koji način nisu nigdje računale kao odnosne. Tome nalazimo uporište u Musiće-
voj napomeni o rečenicama s veznikom *da*.

3. Osim slučajeva u kojima je adverbni relativ dolazio uz imensku riječ, kad je zapravo takav relativ imao za antecedent ne imensku riječ, nego nominalni izraz s adverbnim (različitim) značenjima (npr.: na *mjestu gdje* smo bili...; onog *dana kad* smo se...; na ovakav *način kako* su se... itd.), kojima je katkad priznavan status relativnih rečenica (npr. M. Stevanović), ima i slučajeva koji nas ovdje zanimaju. U njima, kako se vidi iz primjera koje smo naprijed naveli, veznici *da, gdje, kako* nisu relativni koji upućuju na imensku riječ za kojom slijede, a opet privezuju podložnu rečenicu i s imenskom riječi u glavnoj rečenici. Je li im ona i antecedent, to je pitanje. Na koji je način dakle uvedena ta rečenica i koji je odnos antecedenta (?) i te zavisne rečenice? Odnosno: može li imenska riječ u tome slučaju biti antecedent tim veznici-
cima?

4. U spomenutom članku M. Stevanović govori i o nekim drugim veznici-
ma (*te, što*), ali mi ih ovdje izostavljamo. *Te* danas doista izgleda posve dijalek-
tno obilježen ili je arhaičan, a *što* je zaseban problem, o kojem govorimo opširnije
na drugome mjestu, iako je on dosta blizak funkcijama ovih veznika. O tome će-
mo reći kasnije nekoliko riječi. Ali veznici-
ma *kako, gdje, da*, u navedenim sluča-
jevima, ako i nije svaki opisivač to naglašavao, nitko nije ni osporavao relativnu
funkciju.

Obično se naglašava da se ti veznici javljaju iza glagola opažanja u glavnoj
rečenici. Tako danas uglavnom jest, ali iz primjera se vidi da ima i glagola koje

2 Ne vidimo razloga zbog kojega bi se relativnost kao sintaktički odnos među rečenicama ili dije-
lovima rečenica svodio samo na razinu odredbe imenske riječi. Dakle, relativnost je širi feno-
men, a jedan od bitnih odnosa koji se obilježuje tim relativnim rečenicama nije samo veza s
imenskom riječi, nego i veza s glagolskom riječi, odnosno s glagolskom radnjom.

ne možemo držati za glagole opažanja (*sresti, naći, namjeriti se*), iako su oni njima bliski. Takvi su primjeri, čini se, također zastarjeli ili regionalno obilježeni. Dakle opaska da je riječ o glagolima opažanja u osnovi vrijedi. To su glagoli koji vežu ujedno i šire shvaćene izrične rečenice. Stevanović (1939, str. 207) kaže: "Sa svezom *kako* i sa svezom *gde* rečenica je i izrična i odnosna u isto vreme, jer izrični karakter njen ovisi od glagola glavne rečenice; relativni od onoga što ona sama sadrži, a sadrži kvalifikaciju reči na koje se odnosi." Ipak Stevanović napominje kako je "prava zabluda misliti (kako je mislio T. Maretić, npr., D. R.) da je u rečenicama kao što su: (...) Nisam video nijednog kako sedi i čita, Nikog nema u sobi da mu je tako ime, Lopata što se njome žito veže i sličnim svezice *te, gde, kako, da, što* zamenjuju relativnim zamenicama *koji...*" (203). Da se ne mogu zamjenjivati, da nisu ekvivalenti, vidi se po primjerima kad se nikako ne mogu zamijeniti, npr.:

Vidio ga je kako trči uz potok.

što ne može nikako biti:

Vidio ga je *koji trči uz potok.

Iako Stevanović među takve veznike stavlja i *što*, on nikako ne spada u istu skupinu, jer u tom primjeru ni *što* ne može doći na mjesto *kako* kao ni *koji*, dok ostala tri veznika mogu. Dakle i to pokazuje da smo opravdano izostavili *što* iz skupine tih veznika. Tako su *što* i *koji* tipični relativni veznici, a oni za antecedent ne mogu imati enklitički oblik lične zamjenice, niti mogu biti veznici izričnih rečenica. U tom slučaju, gdje se ne može relativizirati enklitika, izričnost i dalje postoji, pa se *kako, gdje* i *da* mogu pojaviti i biti bez ikakve odnosne funkcije. Stoga onda *ga* neće biti antecedent ni za te veznike, što znači da ti veznici i nemaju antecedenta, što izgleda kad je neka imenska riječ ispred njih. I inače su ti veznici izrični; i tamo gdje nema takve imenske riječi koja izgleda kao da je antecedent za te veznike. Ali ako se ti veznici ne mogu zamijeniti uvijek relativnim veznikom (zamjenicom), po čemu su onda *kako, gdje, da* uopće odnosni? Odnosno: po čemu bi rečenice uvedene njima bile odnosne?

I Z. Derossi misli da je u takvim primjerima riječ o rečenicama "koje su na neki način dodane i imenicama o kojima govore i glagolima glavne rečenice" te da se "odnose prema glavnoj rečenici kao predikatni atribut prema predikatu i subjektu. Kad mjesto *gdje* stavimo *koji*, onda se takva veza s glagolom gubi i zavisna se rečenica odnosi prema imenici samo kao imenski atribut u prostoj rečenici prema imenici koju označuje" (str. 14). To poslije ponavlja i Dmitriev (JF 29, sv. 1-2, str. 266-267), slažući se sa Z. Derossi, ali naglašavajući tu dvostruku vezu i ističući da se te rečenice odnose istovremeno ne na predikat i na subjekt, nego na glagol i na njegovu dopunu, to jest da "na osnovi sintaktičkih odnosa s glagolom postoji objektno značenje, a na osnovi odnosa s imenskom riječi atributivno značenje" takvih rečenica. Ta je napomena u skladu s kasnije isticanim (v. M. Peti) statusom predikatnoga atributa (u njega proširka), to jest njegove veze s glagolom. Ali njegova veza s imenskom riječi ipak je poslije ospo-

ravana, o čemu ćemo govoriti kasnije. Da bi ujedno trebalo biti riječi i o izričnoj i o odnosnoj rečenici u tome slučaju, Dmitriev pokazuje zamjenom mjesta tih veznika i imenske riječi, što možemo ilustrirati ovim primjerom:

Gledam djecu kako se igraju veselo.
 Gledam kako se djeca igraju veselo.

Primjeri s relativima *koji* i *što* ne mogu se tako mijenjati.

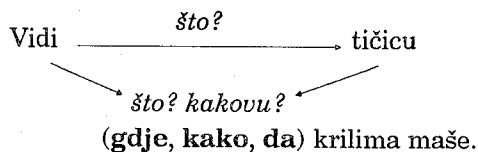
Gledam djecu koja/što se veselo igraju.

ne može biti:

Gledam **što/koja* se djeca veselo igraju.

Verzija s *koji*, naravno, moguća je u tome kontekstu, ali tu onda više nije riječ o odnosnom, nego o upitnom zavisnom slučaju, s jedne, a, s druge strane, i *što* i *koji* mogući su u takvim kontekstima uz glagole opažanja, ali je tada riječ o indirektnim uskličnim rečenicama; sa *što* naglašava se činjenica da se igraju; s *koji* bilo selektivnost, izdvojenost, bilo mnoštvo, brojnost. Ali o izričnosti nema ni govora.

I Z. Derossi i P. A. Dmitriev ističu kako je riječ o dvostrukoj vezi zavisne rečenice, te iz toga izvode odnosni karakter (status) takvih rečenica. Dmitriev se za to služi ovakvim crtežom:

Ako je tako, onda je tu riječ o trostrukoj vezi, a ne o dvostrukoj, kako autor u samom naslovu ističe. Ali to i nije toliko važno; vjerojatno je "objektnu vezu" (*što?*) uzeo za jednu, iako dolaze dva objekta uz glagol. Sporno je dakle u drugoj vezi pretpostavljeno pitanje *kakvu?* Za te zavisne rečenice uopće nije sporno da su izrične (u širem smislu). To pokazuju primjeri u kojima ti isti veznici postoje a da u njima ni o kakvoj (ni spornoj) odnosnoj vezi nema ni govora:

Žestok vaj me cijepa i srce prihodi
gdi vila prilijepa ostaje sama ođi. (J. Palmotić; ARJ)

Vidjeh *gdje* njetko bježi. (M. Držić; ARJ)

Al' eto *gdi* skače k nam kolo satira. (I. Gundulić; ARJ)

Evo *gdi* čovik prav pravcat umira. (M.A. Reljković; ARJ)

A ja neboga mislim *kako* nijesam
iz pameti izišla.

(M. Držić; *ARJ*)

Najbrže mu reci *kako* mu je otac došao.

(M. Držić; *ARJ*)

Sjećam se *kako* si se žalio *kako* si promašio karijeru.

(R. Marinković, *Tri drame* 33)

O izričnosti zavisnih rečenica u navedenim primjerima nema nikakve sumnje. Razlika je između ove posljednje serije primjera (bez i sporne odnosnosti) i serije primjera koji nas ovdje zanimaju (s pretpostavljenom odnosnosti) što u onima prvima (koji bi trebali biti i odnosni) imamo glagol s dopunom u akuzativu (direktni objekt): *čuti*, *vidjeti*, *ugledati* i sl. te priloške riječi *evo*, *eto*, *eno*, uz koje također dolazi objekt (u genitivu). U tim je primjerima dvostruka veza zbog naravi glagola u glavnoj rečenici, pa zbog toga i imamo mogućnost variranja:

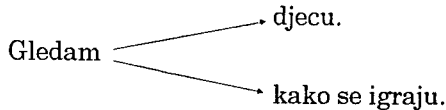
Gledam djecu *kako* se igraju.

Gledam *kako* se djeca igraju.

Sasvim je zasebno pitanje *kako* to da veznici *kako* i *gdje* mogu biti izrični. Ovdje je važno istaknuti samo da ona veza koju spominjani autori drže za odnosnu uopće nije jasna. To je ona treća strelica (*kakvu?*) u Dmitrieva. Jer ako nema glagola opažanja, uz koji slijedi direktni objekt, onda u takvoj rečenici ne mogu iza imenske riječi doći *kako* i *gdje* kao suponirani odnosni veznici. Nema npr.:

Razgovarao sam s čovjekom *kako putuje često na toj liniji.

Ona dvostruka veza jest točna, ali samo ovako:

A veza između dopuna glagolu za nas i jest zanimljiva u tome slučaju, ali da bi trebala biti i odnosna, to je pitanje.

Z. Derossi ju je točno usporedila s položajem predikatnoga atributa. Bez obzira na to što je njezino shvaćanje u kasnijim radovima (v. npr. M. Peti i R. Katičić) odbacivano, i terminološki i kao objašnjenje statusa toga atributa u rečenici, i to uglavnom nijekanjem veze toga atributa i imenske riječi (v. npr. R. Katičić, str. 453), ta je usporedba sasvim točna. Međutim, sada treba vidjeti u čemu je ta sličnost te koji je odnos između imenske riječi kao subjekta i njegova predikata poslije transformacije toga subjekta u objekt, a predikata u objektu rečenicu. Ako smo s predikatnim atributom (zovimo ga zasad tako) imali npr. dvostruki predikat (barem u jednom slučaju, i to kad subjekt i dalje ostaje subjekt), uz punoznačni glagol koji je došao na mjesto kopule (*On zadihan trči < On je zadihan*

i *On trči*), ovdje imamo dvostruki objekt (*Gledam djecu kako se igraju* < *Gledam djecu* i *Djeca se igraju*). Pa kako onaj predikatni atribut nije atribut (glagolskoga) predikata (pa mu je i stoga osporavana terminološka opravdanost), tako ni ovdje objektna rečenica neće biti atributna rečenica uz direktni objekt (*djecu*). Takva usporedba s predikatnim atributom, za koji se inače u novije vrijeme ustalio termin *predikatni proširak* (poslije radova M. Petija, M. Znike i R. Katičića) i nije posve dobra. Bolje je usporediti ovu objektnu rečenicu s veznici-*ma kako, gdje, da* sa slučajem kada se taj atribut, koji ćemo mi zvati dalje *aktualiziranim atributom* (o čemu smo već raspravljali na drugome mjestu, a i ovdje ćemo o tome reći nekoliko riječi, poslije) inače javlja kao i ona objektna rečenica u objektu, što ovisi, naravno, o glagolu u glavnoj rečenici. Npr. ovako:

Gledam djecu veselu (< Gledam djecu i Djeca su vesela)

Tada jednako imamo glagol u glavnoj rečenici koji traži objekt, a imenski se predikat iz rečenice kojoj je subjekt postao objekt opet morfološki slaže sa svojom imenicom (pa neće biti da se predikatni, odnosno aktualizirani atribut, ne slaže s njom, kako to Katičić, str. 453, kaže). Ali kad se rečenica s glagolskim predikatom slaže (veže) s prijelaznim glagolom glavne rečenice, onda takve sloge ne može biti (osim u jezicima u kojima particip ima i atributsku službu, pa se ponaša kao pridjev, što u hrvatskome postoji također, ali na rubu, izvan norme). Glagol glavne rečenice tako regira sadržaj čitave rečenice koja mu je postala podložna; subjekt iz prethodne postaje direktni objekt, a predikat objektna rečenica. Ono što je u jednoj rečenici bilo subjekt i predikat (*Djeca se igraju*) prelaskom u objektni položaj očito ne mijenja svoj semantički odnos, ali direktno vezanje za glagol glavne mijenja i odnos među njima: više nisu u odnosu subjekta i predikata. Jednako se događa i kad je imenski predikat u pitanju. Za razliku od slučaja: *Djeca se igraju vesela* koji ne može imati verziju u kojoj bi *vesela* bilo identifikacijska odnosna rečenica (**koja su vesela*), u rečenicama: *Gledam djecu veselu* i *Gledam djecu: igraju se* ima mogućnosti interpretacije zavisnih dijelova i kao takvih odnosnih rečenica: *Gledam djecu koja su vesela* i *Gledam djecu koja se igraju*. Zašto? Jedan od dokaza da je u slučaju udvajanja predikata (s aktualiziranim atributom) pridjev dopuna glagolu jest i mogućnost pojave takvoga pridjeva uz infinitiv, npr.: *trčati zadihan, teći mutan, igrati se veseo* itd. Ali u objektnom položaju to tako neće biti, jer objekt je obavezno u akuzativu, ili kojem drugom padežu, a tamo se pridjev (atribut) ne može javiti sam: **gledati veselu* i sl. jer padežni oblik obavezno podrazumijeva i imenicu.

Djeca se igraju vesela ne može biti *Djeca se igraju *koja su vesela* zbog ovoga: ne može biti ekvivalencije između položaja u glavnoj rečenici i položaja u zavisnoj, dakle između predikata u glavnoj i predikata u zavisnoj. I tu je zapravo i jedina razlika između pridjeva u položaju predikata (imenskoga) i pridjeva kao priimenskog atributa, koji je također u zavisnom odredbenom položaju i koji je također predikatoidan (v. Fekete, str. 444). Naprotiv, u objektnom položaju:

Gledam djecu veselu i *Gledam djecu: igraju se* jedna je od mogućih interpretacija onoga što je prethodno bilo u objektu i kao relativne rečenice (između ostaloga), jer objekt je dopuna glagolu koji ima svoj subjekt, pa taj objekt onda i jest u nekoj vrsti ovisnosti, podložnoga položaja, pa u tom može biti jednak podložnoj rečenici. Tada se pridjev može nalaziti i u određenom i neodređenom obliku, jer on tada više nije predikat (stoga svi termini koji za takav atribut imaju sastavnicu *predikatni* nisu za te slučajeve točni), dakle može biti: *Gledam djecu vèselu* i *Gledam djecu vèselū*. Kad je posrijedi *Gledam djecu vèselū*, onda je ekvivalent samo odnosnoj rečenici; kad je *Gledam djecu vèselu*, moguće je interpretirati i kao: *Gledam djecu koja su vesela* i kao *Gledam djecu kako su vesela*. Stoga je i u rečenici s glagolskim predikatom priključenoj na spomenute glagole njezin predikat moguće interpretirati i kao odnosnu rečenicu, ali tada mora imati i svoj odgovarajući relativ (*koji*), a i kao izričnu; opet sa svojim veznicima: *kako*, *gdje*, *da*. Tako i imamo dva tipa rečenica: *Gledam djecu koja se igraju* i *Gledam djecu kako se igraju*. Jedina je razlika između slučaja kad rečenica s imenskim predikatom i slučaja kad rečenica s glagolskim predikatom postaju zavisne rečenice uz spomenuti tip glagola što rečenice s imenskim predikatom ne moraju dobiti veznik (pa su onda dvosmislene), a rečenice s glagolskim predikatom moraju, jer nemaju načina da slože bivši subjekt i predikat (glagolski) s glagolom glavne rečenice kao što ga ima pridjev s imenicom.

Iz činjenice da u slučaju kao što je *Djeca se igraju vesela* pridjev ne odgovara relativnoj rečenici zaključeno je da takav pridjev nije atribut uz imensku riječ, jer se samo primumenski atribut izjednačuje s relativnom rečenicom. Prvo, rekli smo već da nije atribut toj imenskoj riječi, kako bi se onda s njome slagao kako se i inače atributi slažu sa svojom imenicom? A on ne odgovara relativnoj zbog sasvim razumljivih razloga, koje smo već naveli (da ne može biti nešto ujedno i u zavisnome i u glavnome položaju).

Dakle, kad nema izmjene statusa (funkcije) imenskome predikatu, onda on nema mogućnosti da postane zavisan ni s *kako* ni s *koji*; naprosto zato što nije zavisan, nego je predikat u glavnoj rečenici i dalje (udružen s glagolskim predikatom, pa je riječ o dvostrukom predikatu). Ali iz toga se ne može zaključiti kako se on ne slaže sa svojom imenicom (u subjektu), jer on nju iz te pozicije eksplicitnije određuje i aktualizira nego u položaju epiteta.

Tvrđnjom kako takav atribut nije u vezi s imenicom ("pridjevi u tim sklopljenim rečenicama nisu atributi jer nisu uvršteni uz imenicu", str. 453) Katičić je odbacivao mišljenje npr. Z. Derossi (da je takav pridjev "uvijek atribut za imenicu s kojom se veže po smislu" (Jezik 1971–72, str. 30), a, s druge, istaknuo gledište N. Chomskoga zasnovano na *Gramatici* iz Port-Royala (v. Chomski, *Linguistique cartésienne*, Seuil, Paris, 1969, str. 64): "Općenito konstrukcije tipa: imenica s imenicom, pridjevom ili participom u apoziciji, imaju u temelju dubinsku strukturu koja uključuje relativnu rečenicu." *Gramatika* iz Port-Royala kaže ovako: "Svi ti načini govora uključuju relativ u značenju i mogu se

76. reko A relod. rei. > koji je pridjev

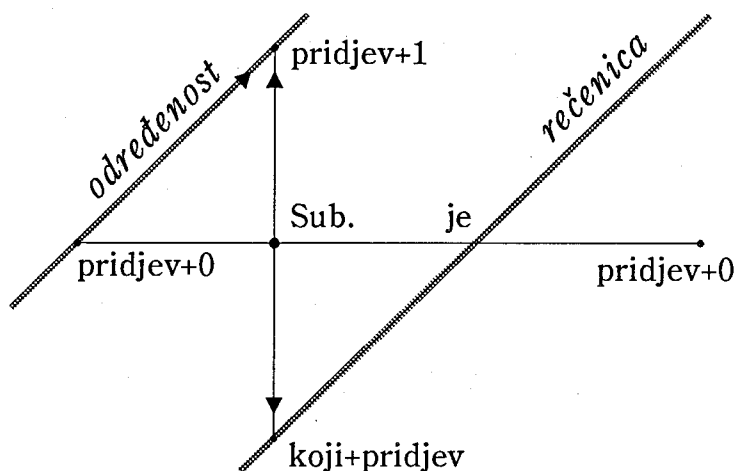
D. RAGUŽ, JESU LI DA, GDJE I KAKO RELATIVNI VEZNICI?

razriješiti relativom" (v. kod Chomskoga, str. 64). Kad je to tako jednakovrijedno, onda vrijedi i obratno: relativna se rečenica može "skratiti" na sam pridjev, atribut, za što Chomsky daje i uputu za transformaciju: "Može se izabrati da se ukine odnosna zamjenica, a ujedno i kopula." Dakle, do atributa se stiže preoblikovanjem od relativne rečenice, a ne od atributa (kao imenskoga predikata) razvijanjem do relativne rečenice, jer transformacijska gramatika pretpostavlja u "dubini" "rečenice koje ne nalazimo direktno", iako ona "izražava značenje" i "čisto mentalno upravlja sadržajem rečenice" (str. 64/65). Preoblikovna, dakle, gramatika traži samo rečenice, pa stoga (komplicirano) kaže da je pridjev jednak relativnoj rečenici semantički, a ta semantika u dubinskoj postavi operira samo rečenicama, te stoga za polazište uzima relativnu rečenicu, pa ukidanjem viška (relativa i kopule) stiže tamo odakle je i pošla — do pridjeva (atributa). To bi mogla biti samo igra da nije drugoga pridjeva — onoga u predikatu — koji, vidjeli smo, po Katičiću, nema ništa s relativnom rečenicom. (Ali samo kad je riječ o selektivnom tipu relativne rečenice, to jest koja referira o imenskom antecedentu.) To smo i mi ovdje potvrdili. Naprotiv, pridjev u predikatu je ekvivalentan relativnoj rečenici, ali sasvim drugoga tipa, kvalitativnoga: *On je pijan, kakav je i inače; Došao je prljav iz škole, kakva ga nisam dosad vidjela; kakav nikad dosad nije došao.*

Ali, ako je samo o semantičkom sadržaju riječ u dubinskoj strukturi, kako to da i pridjev u predikatu nema isti semantički sadržaj? I je li to točno? Ne izgleda. Neće biti u pitanju samo semantička jednakovrijednost. Pridjev je, kako smo rekli, u priimenskom položaju epiteta u zavisnom položaju jednako kao i relativna rečenica, pa otuda njihova zamjenljivost. Nema li nikakva drugoga predikata uz imensku riječ, taj mu je isti atribut odmah i predikat, npr. u nominalnim rečenicama, u kojima i nema kopule, npr.: *A lijepa kuća*, bogamu; *sâm sam je vidio*; tik do Ajdukova igrališta (R. Marinković, *Ruke*, 161). Semantički nije se tu ništa promijenilo; promijenili su se položaji (to jest funkcije). Zato je bolje atribut uzeti za jedno, i to u njegovu osnovnom predikatnom položaju. Tako se i jednome i drugome položaju pridjeva daje postaviti zajedničko ishodište, jer i jedan i drugi dolaze iz imenskoga predikata; jedan ostaje u njemu, drugi ide u zavisan položaj kad se njegova imenica veže za koji drugi predikat. A u zavisnom je položaju na dva načina: tako što ostaje rečenica, ali dobiva odnosni veznik *koji* na mjestu subjekta, ili ukidanjem kopule (to jest gubitkom rečeničkoga statusa) ostaje samo pridjev (*atribut* u hrv. terminologiji, epitet npr. u franc.). Ono što je dobio taj pridjev čuvanjem rečeničkoga statusa (određenost uz pomoć relativna *koji*) može imati i bez toga statusa: postati određeni pridjev, dodavanjem morfema $-i$ ³.

³ Kako znamo, upravo je taj $-i$, u samostalnu položaju (bez pridjeva, a uz partikulu $-že$) bio i relativ. Dakle, to što smo rekli, odnosno što je rekao Benvensite (a to je poznato, naravno, odavno) nije nikakva novost. Kako je relativ *koji* zamijenio *iže*, tako je $-i$ kao odredbeni morfem već dobio konkurenta. Od toga već momenta ona opozicija određenoga i neodređenoga pridjeva

Ekvivalent dakle relativu *koi* na razini rečenice u samom pridjevu je morfem za određenost: *-i*. Zato je E. Benveniste i mogao zaključiti (ne samo na temelju slavenskoga, nego i na temelju stanja u genetski raznolikim jezicima) da se "relativna rečenica, kako god da je privezana za antecedent (zamjenicom, česticom itd.) ponaša kao 'određeni sintaktički pridjev', kao što i relativna rečenica ima ulogu 'određenoga sintaktičkoga člana'" (str. 222). Tako je, zapravo, tek atribut u određenom pridjevu ekvivalent relativnoj rečenici, a neodređeni pridjev je onda ekvivalent pridjevu u imenskome predikatu. Niti su gramatičari iz Port-Royala o tome što znali, niti je na to mislio Chomsky. A kako su naši sljedbenici Chomskoga to znali, samo su na njegova pravila dodali i uputu: za određeni pridjev dodaje se... Sve što smo rekli dade se prikazati i grafički, ovako:

Sve desno od okomice je rečenica. Kad je u položaju glavne rečenice, dovoljna je samo kopula ili punoznačni glagol (u slučaju aktualiziranoga atributa, zvanoga predikatni atribut, predikatni privezak, dodatak, proširak i sl. — kao da i sam tada nije predikat!). Je li maknut iz toga položaja u zavisn, imamo zapravo tri slučaja, od kojih su dva nerečenična, a jedan rečenični. Čuvati se rečenični status može upućivanjem na vezu s istom imenskom riječi, a to je relativ *koi*, a ako tog rečeničnog statusa više nema, onda ili dodavanjem morfema za određenost (*-i*), po sličnosti na relativnu rečenicu, ili bez promjene, po sličnosti s pridjevom u glavnoj rečenici. Ako je prelaskom u relativnu rečenicu pridodan nov

---

morala je svakako slabiti do konačnoga iščeznuća u većini slavenskih jezika. Zanimljivo je pritom da su oni jezici koji su dobili član (bugarski i makedonski), to jest koji su za odredbenu funkciju izabrali demonstrativ *to*, ostali s neodređenim oblikom pridjeva, dok su ostali, a osobito oni koji su se više držali demonstrativa *-i* (npr. zapadni slavenski jezici, u kojima je ostalo u zamjeničkim relativima tragova toga *-i*) zadržali određeni oblik pridjeva.

element (određenost) na onaj kakav je bio u imenskom predikatu, s ekvivalen-
tom u određenom pridjevu, je li što pridodano onome neodređenome? Nije izgle-
da ništa, nego je samo izgubio rečenični status (predikatni), kao što ga je izgubio
i njegov određeni parnjak. Koja je onda razlika između pridjeva bez rečeničnog
statusa i onoga s rečeničnim (u imenskom predikatu) jer on pri privezivanju
drugoga predikata za subjekt ne mora otići u zavisan položaj? Može i tada u nje-
mu ostati (tzv. predikatni atribut ili proširak, privezak i sl.). Ako je razlika izme-
đu određenoga pridjeva i relativne rečenice samo u rečeničnome statusu, kojega
nema sam pridjev, onda je i pridjev u relativnoj rečenici atribut, kao i u određe-
nomu, i ako je razlika između pridjeva u glavnoj rečenici (im. predikatu) i zavi-
snoj (relativnoj) samo u tome što je jedna zavisna, a druga nije, a obje imaju
imenski predikat, onda svuda zapravo imamo isti pridjev, s različitim položaji-
ma u odnosu na imensku riječ, a uvijek s istom funkcijom odredbe imenske rije-
či. Jednom samo pridjev ide k imenici po smjeru identifikacije uz pomoć onoga
što sama znači (*kakav* + imenica), drugi put ostaje u predikatu po smjeru aktu-
alizacije toga svojstva, udružen s drugim kojim (glagolskim) predikatom. Kad je
sâm, onda tvori rečenicu; kad nije sâm, u zavisan položaj može prijeći na nekoli-
ko načina; najjednostavniji je kad ostaje bez promjene (samo gubi rečenični sta-
tus). Kad ne gubi rečenični status, dobiva relativ (*koji*), koji je ekvivalent
morfemu za određenost koji se dodaje neodređenom pridjevu. Jasno je dakle da
predikatni atribut, ili točnije aktualizirani atribut, ostaje uvijek atribut za ime-
nicu, kao što je atribut i u temeljnoj rečenici u kojoj je ujedno i predikat. Stoga
nije čudno što se upravo to u francuskoj gramatičkoj tradiciji zove atributom, a
ono što je u hrvatskoj terminologiji atribut, to je u francuskoj epitet.

5. S time u vezi reći ćemo nešto i o terminu *predikatni proširak*, iako smo
već imali usputnih napomena o tome.

Nevolja je s terminom za atribut u tom položaju (udružen s drugim nekim
predikatom) nastala najprije što se mislilo da je on nekako odredba tom drugo-
me predikatu, pa je tako dobio ime *predikatni atribut*. U najnovije vrijeme opet
je nevolja što mu se niječe i veza s imenskom riječi. Očito je ipak da se on s njom
uvijek slaže morfološki, kao što se slaže i kad je samostalan u predikatu. Ako da-
kle takav atribut, budući da je ujedno i u predikatu (pripada predikatu) nazove-
mo predikatnim atributom, a slično ga je nazvao i Musić (*predikatni pridjev*), za
razliku od atributa vezanoga direktno za imensku riječ, a to znači u zavisnom
položaju, onda u tome terminu nema ništa proturječno ni onda kad se on pri
sklapanju s nekim drugim glagolskim predikatom udvaja s njime. Riječ je tada o
dvostrukom predikatu, pa je stoga besmisleno ako se terminom predikatni atri-
but želi što drugo reći. O tome su se vodile i vode duge rasprave, a čini se i pre-
duge i nepotrebne. Ali ni posljednji koji se ustalio (*predikatni proširak*) nije
zadovoljio lingvističku javnost. Dobro ističe M. Kovačević (74–75) da se autori
koji su se time bavili ne slažu samo u terminima, a da je svima jasna njegova

priroda. Ovdje treba naglasiti da je tu prirodu prvi i točno opisao A. Musić (1932). Međutim, i Kovačević daje svoj mali terminološki prilog tome pitanju, zovući takav atribut *predikatnim apozitivom*, što je jedna od kombinacija već predloženih termina (*apozitiv* je Belićev termin koji je najprije prihvatio Stevanović, a potom napustio). Zanimljivo je da tu Kovačević dodaje odredbu *predikatni atribut*, što je zapravo ako ne povratak, a ono približavanje terminu *predikatni atribut*. Iako za svoj termin M. Kovačević kaže da "ima najviše uslova da odrazi sve najbitnije karakteristike ove sintaksičke jedinice" (str. 76), njega je teško opravdati samo kao apozitiv. Nedostatak mu je što sugerira stav da je uvijek riječ o apozitivu. Ali ako takav atribut jest nekad i u apoziciji, nije samo apozicija. U primjerima koje on analizira i koji ga u njegovu radu zanimaju tako jest, npr. u primjeru posuđenom od Musića:

Seljanin, žedan i željan vina, pođe za njim.

Stevanović govori o razlozima zbog kojih je napustio taj termin (str. 56): "Iako su ovi privremeni atributi s nijansom priloške funkcije imeničke odredbe već poznatih pojmova, mi ih sada, za razliku od drugih gramatičara, za razliku od Belića npr., koji im je poklonio ozbiljnu pažnju, odvajamo od tzv. apozitiva, mada smo ih ranije, prihvatajući Belićevo mišljenje, uzimali zajedno s ovima." Tu je zapravo prihvatio još starije Musićevo gledište. Kovačević dakle govori o samo jednom tipu takvoga atributa, kada je on u posve jasnome apozitivnome položaju, ali apozitivnost neće biti opća oznaka takvih atributa. Npr. ono što Katičić i Peti zovu predikatnim proširkom uopće nije isto što i Kovačevićev apozitiv, npr.: *Sava teče mutna*. Tu je on dopuna glagolu, i to obavezna. Za takav atribut Musić kaže da zastupa zasebnu rečenicu u kojoj je bio predikat, ili, kako Stevanović interpretira tu ideju, kao "pridevski deo predikata sažete rečenice svedene samo na taj oblik" (citirano prema M. Kovačević, 1988, str. 78) te Silić (str. 11), koji drži tip rečenice *Sestra je ležala bolesna* dvopredikatnim, kao i Z. Derossi (str. 31: "Predikatni atribut javlja se kao i predikat uvijek u neodređenom obliku jer zapravo predstavlja drugi predikat"), a tome se pridružuje i Katičić (§ 1002: "Predikatni proširak sam je predikat jedne ishodišne rečenice. Uvrštava se uz glagolski predikat druge i on pri toj preoblici i u sklopljenoj rečenici ostaje predikat"). Svi se dakle slažu s Musićem, pa onda u tome slučaju ne može biti govora o apozicijskom statusu toga atributa. U novije se vrijeme u Hrvatskoj ustalio termin *predikatni proširak* (Petijev i Katičićev), koji je samo inovacija termina: *predikatna dopuna* (Jernej), *predikatni dodatak* (Daničić), *predikatni privezak* (Maretić). Time su izbjegnuti termini koji spominju atribut, jer je atribut rezerviran za slučaj epiteta. A ipak je riječ o atributu, ali onako kako smo to prethodno objašnjavali. S gledišta privezivanja, dopunjavanja i proširivanja mogla bi se postaviti i teza da je u rečenici npr.: *Ivan je došao umoran/umoran došao* glagolski izraz (*došao*) predikatni proširak predikatu *umoran*. Na razini predikata teško je govoriti o dopunjavanju ili proširivanju, ali

u odnosu na glagol to je točno. Onako kako je i objekt ne dopuna predikatu, nego dopuna glagolu u semantičkom smislu. Po tome bi to bio glagolski dodatak, a ne predikatni. I opet samo onda kad je potvrđena primarnost glagolskoga predikata u odnosu na pridjev, o čemu je govorio Musić. Musić je, naime govorio da u slučaju predikativnoga pridjeva (to jest onoga što se kasnije zvalo *predikatnim* atributom, proširkom i sl.) taj pridjev dolazi u odnosu na glagolsku radnju kao *posterius* (npr. u rečenici *Mrtav pade pokraj braca svoga*), a u slučaju apozitivnoga pridjeva (ili Kovačevićeva predikativnoga apozitiva) kao *prius*. Kako je Petija i Katičića zanimao samo Musićev predikativni pridjev, iz teze o prioritetu dolazi zaključak o pridjevu kao dopuni glagolskoj radnji. Tu je i naša jedina ozbiljna rezerva prema svemu što je Musić o tome rekao. Iako je to uglavnom tako, čini se da neće uvijek tako biti. Musić je takav zaključak izveo na temelju pretpostavljenih pitanja; za predikativni pridjev:

Kakav (kako) pade pokraj braca svoga?

a za predikativni apozitiv:

Što je učinio seljanin žedan i željan vina?

Kao nužan dio odgovora u prvome slučaju Musić pretpostavlja *mrtav* (kao remu), pa bi onda, u odnosu na temu, to bio *posterius*, to jest sekundarni predikat (kako ga zove Silić, str. 11). U drugom slučaju (s apozitivnim pridjevom) nužan dio odgovora je: *pođe za njim* (kao rema), pa je tema (*seljanin, žedan i željan vina*), odnosno pridjev u njoj, *prius* u odnosu na glagolsku radnju. Ali osim pitanja kakva je pretpostavljao Musić za dokaz o primarnom ili posterior-nom položaju tih pridjeva, to jest pitanja pronominalnoga tipa, za one je primjere moguće pretpostaviti i pitanja rečeničnoga tipa:

Pade li mrtav pokraj braca svoga?

Pođe li žedan i željan vina za njim?

I ovisno o toj komunikativnoj situaciji mijenja se i odnos primarnoga i sekundarnoga pridjeva i glagolskoga predikata.

Da je to tako, pokazuju slučajevi kad apozitivni pridjev nije nužno *prius*, to jest uzrok, koji analizira Kovačević, nego i posljedak, kako kaže Musić ("osim u slučaju kada joj je posljedak"), to jest pridjev glagolskoj radnji. U ovisnosti dakle o kontekstu predikatni pridjev može biti i primaran, pa onda u tom smislu i glagolski predikat biti proširak (dopuna, privezak itd.) imenskome predikatu. Pa čak i s gledišta pronominalnoga pitanja u tom slučaju koji uzima Musić može se shvatiti i atribut kao *prius*: *mrtav bješe pa pade* (dakle glagolska radnja kao posljedica), a ne: *pade, pa bješe mrtav*.

Zbog svega toga nam se ne čini prikladnim nijedan od dosadašnjih termina, pa ni termin predikatni atribut, jer on ne pokriva sve slučajeve. Naime, kad shvatimo taj termin kako smo ga ovdje opravdavali, to jest kao atribut u predikatu, on bi bio dobar, ali takav atribut opet nije uvijek u predikatu. Vidjeli smo, a o tome u Petija i Katičića ima detaljno navedenih slučajeva, da je on i u objektu (npr. u akuzativu, pa instrumentalu i sl.). Uz uvjet da shvatimo atribut kako

smo ga ovdje uzeli, onda bi mu najbolje odgovarao termin *aktualizirani atribut*, za razliku od atributa koji stoji uz imenicu. Njemu taj aktualni karakter (ili kako je Stevanović isticao: privremeni) proizlazi iz veze s glagolskim vremenom, a ne iz veze s glagolom. Čak ako se i ne bismo složili da pridjev u imenskom predikatu zovemo atributom, opet bi termin *aktualizirani atribut* imao opravdanje. Takav je atribut, vidjeli smo, ipak stalno u formalnoj slozi sa svojom imenicom, a po Feketu (str. 444) i on je predikatoidan, a ovdje je samo aktualiziran preko glagolskoga vremena. Bilo bi opravdanja za takav termin stoga što, kako smo vidjeli, u objektnom položaju (*Vidjeli smo djecu veselu*) pridjev (neodređeni) može interpretirati i kao relativnu rečenicu, dakle jednakovrijedan je atributu po u nas uobičajenom poimanju toga termina. S druge bi se strane mogao postaviti prigovor takvu terminu kao i za termin predikatni atribut (kako smo ga ovdje protumačili) – da ne bi vrijedio za sve slučajeve. Jer kako ni predikatni atribut nije uvijek predikatni, kad nije u predikatu, nego u objektu (što smo komentirali), tako ni ovako definirani aktualizirani atribut ne bi ipak uvijek bio atribut, to jest kad nije jednak relativnoj rečenici, npr. kad odgovara interpretaciji s veznicima *kako, gdje, da* (*Vidim djecu kako/gdje/da su vesela; kako/gdje/da se igraju*). Ali upravo smo rekli bili nešto protiv takvoga prigovora, što je vidljivo iz crteža koji smo dali; da ni tradicionalni naš atribut u neodređenom obliku pridjeva ne odgovara selektivnoj relativnoj rečenici, nego joj odgovara atribut u određenom obliku pridjeva, koji ima selektivan karakter kao i ona. Zato neodređeni pridjev može prelaziti i na lijevu i na desnu stranu imenice, to jest biti samo atribut, bez rečeničnoga statusa, ili imati rečenični status. Kad ima rečenični status u glavnoj rečenici, on naravno nikako ne odgovara relativnoj rečenici (rekli smo već: ne može biti nešto ujedno i u glavnoj i u sporednoj, zavisnoj rečenici). Pa kako je atribut u neodređenom obliku pridjeva uvijek u slozi sa svojom imenicom, u kojem god položaju bio, onda je uvijek atribut za nju. Jedina je razlika među tim položajima u mogućnosti aktualizacije. Stoga mu najbolje odgovara termin *aktualizirani atribut* kad je u vezi bilo kakvoj s glagolom, odnosno glagolskim vremenom (bilo da je i dalje dio predikata, bilo da je u objektnom položaju sa svojom imenicom). Njega uvijek aktualizira glagolsko vrijeme. I kad je sam u imenskome predikatu, može biti aktualiziran ako je prezentski oblik (kopula) izraz glagolskoga vremena, u opoziciji prema futuru ili prošlom vremenu, npr.). U nekom nesadašnjem obliku glagolskoga vremena taj je atribut jednako aktualiziran kao i uz neki glagolski predikat. Jednako je dakle aktualizirano stanje u *Bio je ljut* kao i u *Vidio sam ga ljuta* ili *Došao je ljut*.

6. Rečenice s veznikom *kako, gdje, da* zavisne su u odnosu na glavnu rečenicu (na glagol te rečenice), a ne u odnosu na imensku riječ (na njihov bivši subjekt). U odnosu na nju one čuvaju onaj stari odnos predikata prema subjektu, a on može biti i odnosan. Kad je riječ o imenskom predikatu pa se onda takva rečenica veže za glagole opažanja, onda takav atribut uvijek ima mogućnost da se

složi sa svojom imenskom riječi, ali glagolski nema. Ona dvostruka interpretacija u slučaju imenskoga predikata aktualiziranoga preko glagolskoga vremena u glavnoj rečenici, kojemu je on postao objekt (dio objekta), implicitno je u jednoj i relativna, ali u slučaju glagolskoga predikata tako aktualiziranoga nema samorazumljive dvostruke interpretacije, nego je ona izričita: veže se jednom relativnim veznici, pa je relativna; drugi put izričnima, pa je izrična (objektna) rečenica.

Ako ima implikacije npr. relativnosti s veznici *kako*, *gdje*, *da*, onda jednako ima razloga tvrditi da ima i implicitne izričnosti s relativnim veznikom *koji*. A to nam se ne čini. Da je to tako, onda bi uvijek bila moguća nesmetana zamjena jednih veznika drugima. A vidjeli smo da to nije tako.

Na sintaktičkom je planu dakle riječ o dva tipa rečenica; jednom je to odredba kojom se ističe *koja* djeca, drugi put sama činjenica sadržana u predikatu rečenice koja se privezuje na glagol u glavnoj. Polazište za sintaktički status jednom je:

Ta se djeca igraju.

drugi put:

Djeca se (tako, eto) igraju.

Jednom se upućuje na imenski dio (subjekt), drugi put na predikatni dio rečenice. Time dakle što bi implicitno bila riječ i o odnosnom značenju (jer znamo da *ta* djeca i igraju) nikako ne može biti govora i o odnosnom položaju. Kao što ni implicitna uzročnost u rečenici: *Onako pijan može svašta učiniti* nikako ne znači da je riječ o uzročnoj rečenici; ili implicitna relativnost u slučaju:

Samo opasno je to, otac mu je gardijski general. *Moćan tip* u božju mater, da prstom makne, nema mene Mitra laboranta.

(R. Marinković, *Kiklop* 324)

ne znači da je rečenica *Moćan tip u božju mater...* odnosna rečenica. Riječ je dakle o tipičnim tzv. faktivnim veznici, koji uvode rečenice očitoga, rečeničnoga sadržaja. Takvim se veznici ne uvodi rečenica s perfektivnim glagolom, pa je upravo i logično da na takve zavisne rečenice upućuju glagoli koji tu izričitost, očitost, činjeničnost i označuju (*vidjeti*, *ugledati*, *čuti*, *zapaziti* i sl.).

7. Po tome su ti veznici slični jednom drugom, dobro poznatom vezniku s takvom funkcijom, vezniku *što* u relativnim rečenicama; onome nepromjenljivo-me, koji se naslanja na imenske riječi bilo kojega roda i broja. Stoga nije čudo da ga je M. Stevanović ubrojio i ovom slučaju izričnih veznika. Ali on ipak pripada samo relativnima, a ovi ostali nisu dakle nikako relativni. Oko načina na koji takav *što* privezuje relativne rečenice bavili smo se na drugome mjestu (*Priroda i funkcija nepromjenljivoga relativna što*, doktorska disertacija, Zagreb, 1990), a ovdje ćemo kratko pokušati vidjeti koliko se i u čemu poklapaju ovi ovdje veznici

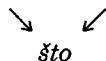

s tim relativnim *što*. U navedenom radu o relativu *što* pokazali smo da je to relativ koji stoji prema demonstrativu *to* u rečenicama tipa: *To je čovjek došao jučer; Dolazi li to on? Koji to čovjek dolazi?* i sl. Takav demonstrativ ne ukazuje samo na imensku riječ nego i na čitav sadržaj rečenice, iako može modulacijom rečenične intonacije istaknuti pojedini član rečenice, pa tako na njega posebno ukazivati. Ali kako je usmjeren na sadržaj čitava iskaza, on time ujedno direktnije privezuje sadržaj te rečenice kao odredbe za imensku riječ nego što to čini relativ *koji*. Jasno, u konačnici, i jedan i drugi (i *što* i *koji*) imaju istu funkciju relativnog veznika, ali *što* neposrednije upućuje na sam sadržaj te relativne rečenice. Ali, kako njegov demonstrativ *to* (*to je on došao*) upućuje na imensku riječ bez selektivne uloge, koju npr. ima par *taj* – *koji*, onda ni *što* kao ni *to* nema selektivan karakter na razini antecedenta, nego upućivanjem na vezu imenske riječi i glagolske radnje tako i nju određuje.

Naprotiv, *kako*, *gdje*, *da* u rečenicama o kojima ovdje raspravljamo ne mogu nikako imati za antecedent imensku riječ; oni upućuju samo na predikatni sadržaj, vezujući ga za glagol glavne rečenice. Grafički se to daje prikazati ovako:

koji: imenska riječ + *koji* + predikat (*Taj čovjek koji dolazi*)

što: imenska riječ + predikat (*To je čovjek što dolazi*)

kako

kako

gdje : glagol glavne rečenice + *gdje* → + predikat zavisne rečenice

da

da

8. Kao i odnosni karakter rečenica s razmatranim veznicima, jednako je složeno i pitanje, također već analizirano u spomenutim raspravama: imaju li rečenice s tim veznicima (*kako* i *gdje*) i značenje načina i mjesta? To je barem za poneki slučaj tvrdio M. Stevanović (Sh. jezik, II. dio, str. 828): "U funkciji veznika reč *gde*, istina, skoro nigde nije izgubila potpuno nijansu svog osnovnog značenja, priloga za mesto; *gde*, hteli smo reći, skoro nigde nije sasvim bez nijanse označavanja i mesta na kome se vrši radnja što je označava glagol upravne rečenice (...). Dakako, mesto vršenja radnje predikata zavisne rečenice neposredno, a tek posredno, preko njega, i radnje glagola upravne rečenice." I malo niže: "Kao što se u izričnim rečenicama sa *gde* u funkciji veznickog znaka uvek oseća, jače ili slabije, prisutna nijansa označavanja mesta, tako se u onim sa *kako* oseća nijansa označavanja načina na koji se radnja vrši, ali ne načina vršenja radnje u predikatu upravne, već u predikatu zavisne rečenice, koja počinje veznickim prilogom *kako*."

Ako se P. A. Dmitriev i složio sa Stevanovićem kad je riječ o odnosnom statusu, o mjesnom i načinskom značenju nije. Ipak iz podužega citata vidi se da Stevanović o mjesnom i načinskom značenju tih rečenica nije onako izričit kao

što je u vezi s odnosnim statusom. On ovaj put govori samo o nijansi značenja, jer zna da mjesna ili načinska rečenica govori o glagolskoj radnji glavne rečenice, a ovdje to nije slučaj. Ali ako je i o nijansi samo riječ, pitanje je kako, odnosno je li to točno? P. A. Dmitriev je odbacivao to mišljenje, napominjući da se o značenju mjesta i načina može govoriti samo kad je riječ o indirektnoj upitnoj rečenici (v. str. 273), o čemu nema spora, ali to ovdje nije slučaj. Pitanje bi možda trebalo postaviti drugačije: kako ti veznici uopće mogu biti izrični?

Vidjeli smo da je izričnost tih rečenica nesumnjiva, a odnosni karakter ili adverbijalni u njima vide neki samo zato što je riječ o veznicima *kako* i *gdje*. Kad je alternativni veznik *da* upotrijebljen, onda nema ni govora o načinu ili mjestu (o odnosnom se i tada govori). Dakle, to bi pitanje prelazilo okvir samo ovdje razmatranih rečenica, a ticalo bi se svih izričnih rečenica, i u slučajevima:

Vidim kako dolazi.

Pričao mi je kako će doći.

Bio je svjestan gdje mora tako biti.

Spazio ga je da se primiču nečujno.

Iako nije riječ o relativnim rečenicama, opet u tom privezivanju sudjeluju "relativni" veznici, to jest ona relativna strana tih zamjeničkih riječi (a ne npr. demonstrativi *tako* ili *tu*). Da nije riječ o čistim relativnim slučajevima, vidi se po tome što se tu ne može pretpostaviti antecedent *tako* ili *tu* u priloškom značenju tih demonstrativa.

Vidjeli smo da im je Musić pretpostavio antecedent *to*. Ali *to* ne može biti antecedent vezniku *kako*, nego je on katafora za rečenicu koja slijedi, odnosno ukazuje ne na veznik (*kako*), nego na cijelu rečenicu. Onako kako npr. u uzročnoj rečenici *Nije mogao doći zbog toga što je imao neki hitan posao, to (toga)* nije antecedent samo vezniku *što*, nego cijeloj rečenici. A čini se da se ni takav *to* ne da postaviti u rečenice kakve ovdje razmatramo. Npr. u rečenici: *Vidim čovjeka kako se nervozno šetka po hodniku* nije moguće postaviti *to* ovako: *Vidim čovjeka *to kako se šetka...* ili: *Vidim *to čovjeka kako se šetka...* Iz toga se vidi da *to* kao mogući antecedent *tu* ne može stajati, jer su *to* zapravo dva objekta, a ne *to* odredba za čovjeka. Ali ako i može stajati u izričnoj rečenici (bez imenskoga subjekta), ispred *da* (*Vidim to da se on šetka*), ne čini se da može i ispred *kako*, *gdje*: *Vidim to kako/gdje se šetka*. Ali uzmimo da i tako može, ali ispred svih tih veznika (*kako*, *gdje*, *da*) stoji nekako tautološki. Ukratko: *to* u izričnoj rečenici je semantički ekvivalent za objekt i uvijek ukidljiv, a demonstrativni antecedent u relativnoj rečenici je također semantički ekvivalent, ali samo za imensku riječ, i uz *to* ne u odnosu na nju isključiv (*to* jest: *ili – ili*), nego položen uza nju kao odredba. Obratno, *to* je pred objektnim rečenicama (izričnima) zajednički nazivnik za sve što dolazi kao objekt, a ne odredba za taj objekt. Ali ako ipak imamo, kako rekosmo, veznike iz one relativne skupine zamjeničkih riječi u izričnim rečenicama (*kako*, *gdje*), ako se želi dokazati da su uz *to* u onim posebnim slučajevima (i s imenskim objektom) u pitanju i odnosne rečenice, što bi bio nji-

ma antecedent? I imaju li ga? Jednako bi se to pitanje postavljalo i za dokazivanje mjesnoga i načinskoga značenja tih rečenica. Ali tu je Stevanović ipak zapažao da se ta značenja koja on vidi u tim rečenicama ne odnose na glagol glavne rečenice.

Za paralelu je ovdje opet dobro spomenuti tip relativne rečenice s veznikom *što*, o kojoj je bilo dosta rasprave upravo oko antecedenta tome vezniku. O tome smo opširno govorili u posebnoj raspravi pa ćemo samo ukratko ovdje ponoviti da je njemu antecedent *to* (a drugo ništa i ne može biti!), i to *to* kao nepromjenljivi demonstrativ (jer je i *što* nepromjenljivo kao relativ): *To njega čekaš; On to dolazi; Koji to čovjek stoji pred kućom?* i sl. A kako takav demonstrativ ukazuje uvijek osim na imensku riječ ujedno i na sadržaj čitave rečenice, privezan preko kopule za imensku riječ, onda je relativ samo prema njemu izveden. Da je relativni nepromjenljivi *što* s tim i takvim demonstrativom *to* u vezi, dali smo i drugih podataka i komentara, pa to ovdje nema potrebe ponavljati.

Kakvi se dakle demonstrativi izričnim veznicima (iako ne bili antecedenti) mogu pretpostaviti kao polazište. Vidjeli smo da ne stoje prema *to*, nego da im je *to* tautološki objektni demonstrativ. Kad imamo relativnu rečenicu, onda i u glavnoj i relativnoj stoje zamjeničke riječi koje su jedna s drugom u vezi. Ali u izričnima, ako i ne treba tražiti antecedentski demonstrativ, opet bi trebalo pretpostaviti demonstrativ u toj rečenici u kojoj su, to jest zavisnoj, prije nego je postala zavisna. Naravno da takva pitanja i takve pretpostavke zadiru u osjetljiva i nikad do kraja jasna pitanja postanka svih tih rečenica, ali i bez ulaženja u povijesnu stranu toga pitanja moramo vidjeti u kakvu su odnosu na jednostavne rečenice koje ulaze u sastav tih složenih; dakle pitanje nema samo povijesnu dimenziju, nego i aktualnu. Pretpostavimo li im dakle demonstrative, onda opet, kao ni u slučaju relativa *što*, ne može biti ništa drugo nego njihov odgovarajući demonstrativ: *tako, tu*. Da im se ne može pretpostaviti antecedentski demonstrativ, vidi se iz primjera kao što su: **Tu sam ih čuo gdje su se primicali*, u kojem bi kao antecedent *tu* bilo priloškoga karaktera, a onda s njime u vezi i *gdje*. Ali u rečenici npr. *Tako sam ih vidio kako se primiču* kao izričnoj *tako* i *kako* nikako nisu u odnosu antecedenta i relativa. U glavnoj rečenici je to samostalan demonstrativ, a u zavisnoj "relativ" koji povezuje demonstrativ te iste rečenice za glavnu. U toj rečenici ni *tako* ni *kako* nemaju značenje načina, dakle odredbe uz glagol rečenica u kojima su. To su neki faktivni demonstrativi, koji ukazuju na samo postojanje radnje, neke činjenice, događaja. Nije nikako, izgleda, moguće da takvi demonstrativi i "relativi" budu i korelativi koji bi se nalazili u različitim rečenicama (glavnoj i zavisnoj). Čim je o korelativima riječ, riječ je i o čistim relativnim rečenicama. A to ovdje nije slučaj. Nezgodno je prema tome i ovaj izrični *kako, gdje* uopće zvati adverbom, jer oni nisu adverbni kakvi su *kako* i *gdje* sa značenjem načina i mjesta. Razlika je među njima, čini se, u tome što je u čistom adverbnom značenju riječ o odredbi uz predikat (glagolsku radnju), dok u ovome drugome slučaju oni ništa ne određuju, nego su, recimo adverbni rečeni-

čne razine. Ovi rečenični su odvojivi zarezima, dakle samostalni, dok pravi adverbni nisu. Da nisu jednaki, vidi se i još po nečemu; rečenični može stajati u glavnoj rečenici i uz korelativni, npr.: *Tako si mu rekao onako kako je i tražio*. Tu je *onako* antecedent onome *kako*, a ne *tako*. *Tako* je faktivni rečenični demonstrativ, a *onako* pravi adverb. Evo sada nekoliko primjera za takav *tako* i *tu* u samostalnim rečenicama:

Namjerio se *tako* na velike zalihe pečenoga mesa u jednoj tavi i uzeo grabiti to otkriveno blago i trpati u džepove.

(R. Marinković, *Ruke* 28)

I *tako* na te prste broji.

(Isto, 169)

Poznavao sam *tako* čudaka, samca, koji je bio sretan što može spavati na dobro nabijenoj slamarici.

(Isto, 177)

Tako jedne večeri, još u kinu, on je bio nesabran i tužan.

(Isto, 179)

Žandar pogleda financa podozrivo: što on to *tu*... iza naočala? On kao da...

(Isto, 156)

Pak u zdjelice stavlja zrna boba... jerbo Matija ne zna pisati... zrna pasulja, slanutka i leće, pak joj svaki bob znači hiljadu, pasulj sto, slanutak deset, a leća jedan dinar, i *tako* nju ne može prevariti ni sam vrag Lucifer.

(Isto, 169)

I *tako* ja, znate, nemam brige...

(Isto, 169)

Dugo je za pričati, odgovara Mate nekako na brzinu, a drži se važno: što mu *tu* ovaj zanovijeta?

(Isto, 160)

Od družbe od naše svak reče uzet ju (tj. *vilu*) i *tu* je uzesmo.

(N. Nalješćević; *ARJ*)

I *tu* majka tvrda srca bila/da od srca suze ne pustila.

(Nar. pj.; *ARJ*)

A kad se sastanu (tj. *mlade žene*) s materama, *tu* je plač, *tu* je tužba, *tu* je mrmoranje.

(Rapić; *ARJ*)

Sve iznose što trebaju Turkom, *tu* se kolje, *tu* se toči pivo.

(Osvetnici; *ARJ*)

Što je *tu* je.

(Nar. posl.)

Takve se onda rečenice u spoju s glagolima koji vežu izričnu rečenicu u nastavku privezuju zamjenom demonstrativnoga *tako* i *tu* *"relativima" *kako* i *gdje*, npr.:

Primjetio sam: *tako* jedne večeri još u kinu on je bio nesabran i tužan.

postaje: Primjetio sam *kako* je jedne večeri, još u kinu, on bio nesabran i tužan.

Ili: Vidio sam: i *tu* majka tužna srca bila, da od srca suze ne pustila.

postaje: Vidio sam *gdje* je majka tužna srca bila, da od srca suze ne pustila.

I *tu* i *tako*, pa onda i njihovi "relativni" parnjaci, govore samo o postojanju neke činjenice. K tim bi priloškim riječima trebalo još pribrojiti i *kuda*, ali ostali nemaju takvu moć, npr. *kad*, *kamo*, *koliko*; barem nemaju u ovome tipu rečenica. Istina, i *kuda* je rijedak. O toj činjeničnosti govore i veznici *da* i *što*, samo je *što* zaseban slučaj, jer on u hrvatskome i srpskome nije izričan, ali je činjenični u okviru relativnih rečenica. Prema podacima T. Maretića (*Veznici...*) i *što* je izričan u ovim jezicima; kajkavskom, slovenskom, ruskom, bjeloruskom, ukrajinskom i poljskom, o čemu daje i primjere. Ako su možda u slov. i kajk. te poljskom ipak to marginalni slučajevi, u ostalim (istočnoslavenskim) jezicima to je sasvim tako i danas.

Kako u polaznim afirmativnim rečenicama s demonstrativima *tako* i *tu* nema značenja načina ni vremena, ne može ga biti ni u veznicima *kako*, *gdje*, s kojima su oni u vezi, pa onda ne mogu ni biti u vezi s glagolom glavne rečenice.

U *ARJ* s. v. *tu* S. Živković piše (pod *b.*): "*tu* ukazuje na radnju, zbivanje i stanje ili uopće na cijelu situaciju prije rečenu". U hrvatskoj se i srpskoj lingvistici odnedavno mnogo raspravljalo o različitim faktivnim veznicima, ali eto vidimo kako je o tome spoznaja bilo i prije tih rasprava.

Kako to da te rečenice imaju ipak "relativ" kao izrični veznik ako nisu relativne? Relativne svakako nisu onako kako su čiste relativne rečenice, a zapravo korelativne. Ako bi se i one u nekom smislu mogle uzeti za relativne, tu je relativnost svakako drugačijega tipa. Poznato je naime da postoje različite teorije o porijeklu relativnih rečenica, odnosno o relativnim veznicima, koje neki tumače kao derivate interogativa, drugi indefinita. Ovdje u tu diskusiju ulaziti nećemo, ali napominjemo i da je uvjerenje o njihovoj vezi s pitanjima najraširenije i da i mi tako mislimo. Ali hoće li i ova ovdje spomenuta "relativnost" izričnih veznika *kako* i *gdje* biti u vezi s pitanjima, teško je reći. Za bilo kakvu utemeljeniju tvrdnju trebalo bi i više analize i više prostora. To nam ovdje nije cilj. Činjenica je samo da s tim tipom rečenica sudbinu dijeli i veznik *da*, čega nema u čisto relativnim rečenicama. Koliko god se u nas dosta raspravljalo o prodoru veznika *da* u područje veznika *k-*tipa, ovdje je teško reći što je što u kojem (i čijem) području.

Ako smo uvjetno rekli za veznike *kako* i *gdje* da su nekako "relativni", onda se javlja pitanje na koji je način tu moguće govoriti o relativnosti veznika *da*. Ako veznicima *kako* i *gdje* "relativnost" proizlazi iz načina kako stoje prema svojim demonstrativnim parnjacima, pitanje je prema čemu bi stajao veznik *da*. Odnosno: kakav bi on relativ mogao biti (prema kojem demonstrativu)? On svakako može stajati samo prema veznicima *pa* i *a*, i to onoj tzv. njihovoj isticajnoj

poziciji i funkciji, koja se u posljednje vrijeme izjednačuje s priloškom. Npr. u rečenicama:

Pa oni su došli ili: A oni su došli.

Kad se takve rečenice privezuju na koji glagol govorenja ili zapažanja, kad dakle postaju deklarativne, one ne čuvaju te veznike, nego dobivaju veznik *da*: *Vidio sam da su došli; Rekli su mi da su došli*. Kako ovdje nema automatskoga paralelizma između *a/pa* i *da* kao i između *tako/tu* i *kako/gdje*, teško je onda govoriti o tome da je to nužno izvedeno jedno iz drugoga. Uostalom, i etimologija je upravo tih veznika dosta nesigurna, ali kako je u njima zajednički element *a*, onda je, čini se, svima njima uzvik *a* u temelju.

Protiv svih ovih nagađanja moglo bi se pretpostaviti da je i u temeljnoj rečenici, prije vezanja za spomenute glagole, također stajao *da*. Ali teško je u to povjerovati, jer npr. *Da, došli su* već je neki odgovor na neko pitanje, a *Da su došli* ima više značenja: imperativno, eksklamativno, optativno, pa i upitno.

Bilo kako bilo, takvi su položaji i spomenutih demonstrativa *to*, *tako*, *tu* i tzv. isticajnih *a*, *pa* itd. bliski priloškoj naravi, ali ti prilozi nemaju nikakva posebnoga značenja; oni govore naprosto o nekoj činjenici, i ništa više.

Takva njihova narav može proizlaziti, čini se, samo iz samostalnoga njihova statusa. Već smo prije rekli da oni zapravo, budući da ne govore o glagolskoj radnji, imaju status rečeničnih priloga, to jest tvore sami za se rečenicu. To se posebno odnosi na *tako* i *kako*, pa i na *da*, ali i na *a* (kao uzvik, naravno). Ipak tu nema samostalnoga *tu* ni *gdje*. S druge strane, ima *što* i *to* (nepromjenljivi relativ i njegov demonstrativ). Znamo da su iskazi: *Tako* ili *to* te *a* mogući u samostalnoj poziciji. Jednako je tako i s njihovim interogativima: *Kako? što? a?* I u jednom i u drugom nizu (demonstrativa i interogativa) postoji hijerarhija u njihovoj komunikativnoj vrijednosti, odnosno upotrebi. A pripada, bilo eksklamativno, bilo upitno, najneprikladnijem, najdirektnijem ili najfamilijarnijem kontekstu, odnosno situaciji među sugovornicima. *Što* i *to* nisu daleko od toga, a *kako* i *tako* sasvim su uobičajeni i u normalnoj, zahtijevnijoj komunikaciji, i među nepoznatima; u odnosu na prethodna dva para čak su znak i pristojnoga jezičnoga ophođenja. To nije tako samo u hrvatskome; tako je npr. i u francuskome *comment?* (kad se želi što priupitati, što se nije dobro razumjelo) u odnosu na *quoi?* znak pristojna jezičnoga obraćanja, odnosno normalnoga, a *quoi* neprikladnoga ili familijarnoga. Bit će da je to tako i u dosta drugih jezika. Tu se vidi kako je uzvik ili krik najniži stupanj (*a*), a potom *što* i *to*, dakle riječ koja iz reda demonstrativa najdirektnije upućuje na realni svijet (ili se pita o njemu), a najpristojniji i najprihvaćeniji u modernom svijetu *tako* i *kako*, kao neki neutralni adverbni načina. Da *što* i *kako*, odnosno *to* i *tako* nisu daleki u tom načinu upućivanja na neko činjenično stanje, pokazuje i izričaj *tako je to/to je tako*, kojim se kaže i sve i ništa. Iz toga svega ipak ispadaju i *tu* i *gdje*, osim u izričaju kao što je *što je tu je*. Ako je dovođenje u vezu izričnih veznika *kako*, *gdje*, *da* s takvim adverbima opravdano, onda je razumljivo da je ipak *gdje* sve rjeđi u toj funkciji,

te da je češći bio u pučkome izrazu. Naprotiv, *kako* se u funkciji izričnoga veznika sasvim dobro drži.

Po svemu tome ti veznici (skupa s veznikom *da*) stoje po sredini između relativnih vezničkih riječi i veznika koordiniranih rečenica. S jedne strane pripadaju zavisnim rečenicama kao i relativne riječi (veznici), a s druge im je zajedničko s koordiniranim veznicima da semantički ne indiciraju ništa određeno ni u jednoj rečenici (propoziciji) koje povezuju, kao što ne indiciraju ni koordinirani veznici.

S time je u vezi zanimljivo pitanje pripadnosti veznika rečeničnoj strukturi koju povezuju s glavnom. Naime, kao jedna od bitnih opozicija između zavisnih i nezavisnih rečenica upravo je u tome (tako se ističe) što veznici koordiniranih rečenica ne pripadaju ni jednoj od povezanih struktura, a zavisni pripadaju, naravno: zavisnoj. Čini se da s ovim tipom rečenica, odnosno veznika (deklarativnih), iako su zavisne, nije tako. A što nije tako razlog je u tome što su oni (veznici) porijeklom samostalni, rečenični. Ali, i ona sumnja koja postoji uz tako jasnu opoziciju po pripadnosti veznika jednoj ili drugoj, ili čak ni jednoj od struktura upravo se tu jasno vidi. Bez obzira na to što su to samostalni adverbij kad stoje uz samostalne rečenice, oni privezujući tu rečenicu postaju, čini nam se, sastavnim dijelom njihovih struktura. A tako bi to izgledalo i u slučaju čistih koordiniranih veznika, s izuzetkom, najvjerojatnije veznika *i*, kao čistoga spojnika među dvjema propozicijama.

9. Sve ovo što smo istakli, ili nabacili kao napomene u nastavku, treba shvatiti samo kao niz nabačenih ideja koje su se nametnule nakon tvrdnje da u rečenicama s veznicima *kako*, *gdje*, *da* nema ni govora o značenju mjesta ili načina. Ako se i čini da ima, nekad više, nekad manje, to je samo stoga što, s jedne strane, imamo glagole opažanja, a s druge, bilo kakvu činjenicu koja je nužno negdje opažena i nekako se zbiva. Da je u pučkome izrazu tu *gdje* češći, i to je razumljivo, kao i to da je u modernijem izrazu češće i uobičajenije *kako*, kako je to i u onome popratnome pitanju *kako?* ili *kako, molim?*

Ali, svaka rečenica s priloškim (kojim bilo) značenjem relativne riječi upućuje na svoj (ko)relativni (eksplicitni ili implicitni) demonstrativ, s tim da je jedan u zavisnoj, drugi u glavnoj, te je po tome riječ o čistim odnosnim rečenicama. Pa kako toga u tipu rečenica koji smo ovdje raspravljali nema, kao ni u čistim deklarativnim, onda i ne može biti riječi o odnosnim rečenicama. Kako i u kojem smislu su i to relativne rečenice, odnosno relativni veznici, o tome smo upravo u ovome nastavku i govorili. Istina, nekonzistentno, ali ipak s uvjerenjem da jest o nekoj relativnosti riječi i o čemu se moraju tražiti preciznije formulacije.

Literatura

1. E. Benveniste (1962), *Problèmes de la linguistique générale*, I. dio (pretisak iz 1988), Gallimard, Paris.
2. N. Chomsky (1969), *Linguistique cartésienne*, Seuil, Paris.
3. Z. Derossi (1966–67), *Odnos između atributivnih rečenica i imenice u glavnoj rečenici*, Jezik XIV/1, 7–15, Zagreb.
4. Z. Derossi (1971–72), *Predikatni atribut*, Jezik XIX/1, 20–32, Zagreb.
5. P. A. Dmitriev (1972), *Pridatočnie predloženija s dvuhstoronami sintaksičeskimij svjazami*, JF 29/1–2, 241–274, Beograd.
6. E. Fekete (1969. i 1973), *Oblik, značenje i upotreba određenog i neodređenog pridevskog vida u srpskohrvatskom jeziku*, JF 28/1–2; 1969, str. 321–386; 29/3–4; 1973, str. 339–519.
7. R. Katičić (1986), *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika (nacrt za gramatiku)*, JAZU–Globus, Zagreb.
8. M. Kovačević (1985), *Složena rečenica s proleptičkim konstituentom u srpskohrvatskom jeziku*, Književni jezik, god. 14, br. 3, Sarajevo.
9. M. Kovačević (1988), *Uzročno semantičko polje*, Svjetlost, Sarajevo.
10. T. Maretić (1887–88), *Vežnici u slovenskijem jezicima*, Rad JA: 86, 76–150; 89, 61–128; 91, 1–80; 93, 1–77, Zagreb.
11. A. Musić (1899), *Relativne rečenice u hrvatskom jeziku*, Rad JA 138, 1–77, Zagreb.
12. A. Musić (1900), *Rečenice s konjunkcijom da u hrvatskom jeziku*, Rad JA 142, 1–125, Zagreb.
13. A. Musić (1932), *Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku*, Rad JA 250, 127–159, Zagreb.
14. M. Peti (1979), *Predikatni proširak*, Znanstvena biblioteka HFD, br. 6, Zagreb.
15. J. Silić (1984), *Od rečenice do teksta*, Liber, Zagreb.
16. M. Stevanović (1939), *Naporedna upotreba zamenice koji i odnosnih svezica: da, gde, kako, te i što*, Naš jezik, s.s., 202–210, Beograd.
17. M. Stevanović (1986), *Savremeni srpskohrvatski jezik*, II. deo (4. izd.), Naučna knjiga, Beograd.
18. M. Znika (1988), *Odnos atribucije i predikacije*, Znanstvena biblioteka HFD, br. 18, Zagreb.

Popis izvora

1. R. Marinković, *Tri drame*, Znanje, Zagreb, 1977.
2. R. Marinković, *Kiklop, Izabrana djela* (Pet st. hrvatske književnosti), NZMH, Zagreb.
3. R. Marinković, *Ruke*, Mladost (Biblioteka Jelen), Zagreb, 1974.
4. *Rječnik JAZU* (natuknice *gdje, kako, da, tako, tu*).

Résumé

LES CONJONCTIONS *KAKO*, *GDJE*, *DA* SONT-ELLES CONJONCTIONS RELATIVES?

Dans l'article présent, l'auteur a traité un type de propositions dites relatives, c'est-à-dire les propositions déclaratives aux conjonctions *kako*, *gdje*, *da* avec un double complément: complément d'objet direct et une subordonnée d'objet, par ex.: *Vidio sam čovjeka kako/gdje/da dolazi* (J'ai vu un homme qui arrive; J'ai vu qu'un homme arrive). La position de cette proposition est comparable, et est déjà comparée, avec celle de l'attribut dans les phrases comme: *Vidio sam čovjeka umorna* (J'ai vu un homme fatigué). La proposition suivant un complément d'objet direct avec une de ces conjonctions (*kako*, *gdje*, *da*) n'est pas équivalente à une proposition relative. Par contre, l'attribut dans la phrase citée ci-dessus (*Vidio sam čovjeka umorna*) est bivalent, c'est-à-dire qu'il est possible de l'interpréter soit comme une relative, ou bien comme une déclarative. Dans les deux cas l'adjectif attribut est toujours accordé avec son antécédent de nom, mais une fois il est équivalent à une relative, l'autre il ne l'est pas; c'est-à-dire qu'il garde le statut de noyau de la proposition, du prédicat, et par conséquent n'est pas équivalent à une relative, mais à une déclarative. D'autre part, le prédicat verbal n'a pas de possibilité formelle d'être accordé et il est nécessaire d'avoir deux types de conjonctions pour deux types de relations: soit avec le nom (l'antécédent), et c'est une relative (conjonctions *koji*, *što*), soit avec le verbe de la principale, et c'est une déclarative (conjonctions discutées: *kako*, *gdje*, *da*). Donc, pour deux types de propositions leurs conjonctions sont explicites (la relative ou la déclarative), tandis que dans le cas d'attribut, accordé avec son nom, il y a une relative et une déclarative implicites, c'est-à-dire deux interprétations possibles.

L'auteur a également démontré que dans ce type de propositions il n'y a pas de signification ni de lieu ni de manière; comme quelques linguistes l'ont pensé. Il s'y agit simplement des conjonctions indiquant une simple existence d'un fait, d'une action quelconque.